

CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY
ULUSLARARASI
KIBRIS
ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.26

folklor/edebiyat, cilt:23, sayı:90, 2017/2

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA DÜNYA SAVAŞLARINA YÖNELİK TAHLİLLER

Gökay Durmuş*

Giriş

Peyami Safa, I. Dünya Savaşı'nın gölgesinde şekillenen yıllarda yazmaya başlar. Aynı dönemde, yazarın düşünce dünyasının belirgin hatları da olgunlaşmaktadır. Ayrıca savaş, Peyami Safa'nın şahsî trajedisini besleyen, onun hayatına yön veren önemli bir ögedir. Öyle ki yazar, Balkan felaketi nedeniyle duyduğu üzüntüyü, çocuk sıfatıyla anılabilecek yaşlarında şiirleştirecek kadar savaşa duyarlıdır. (Ayvazoğlu 2008: 54) Bu duyarlılık ileriki yıllarda da devam eder ve Peyami Safa tüm romanlarında; kendisinden yola çıkarak bireyin, İstanbul ahalisinden yola çıkarak toplumun, savaştan nasıl ve ne derece etkilendiğini anlatmaya çalışır.

Yazarın romanlarına yönelik çalışmalarda, savaşın bir arka plan unsuru olduğu vurgulanır. Peyami Safa'nın, romanı cemiyetin aynası olarak görme eğilimine paralel biçimde, savaşın yarattığı toplumsal dejenerasyonu nasıl işlediği üzerinde durulur, fakat derin tahliller yapılmaz. Hâlbuki Safa'nın romanlarında savaş, alışlagelenden farklı ve çok boyutlu ele alınır. Kuramsal tanımlar, nedenler, etki ve sonuçlar, cepheden insanî ve askerî haller, cephe gerisinden toplumsal ve bireysel düşünceler, değişiklikler, bu çok boyutluluğun öne çıkan unsurlarıdır. Şüphesiz bunda, harbi büyük bir hakikat olarak algılayan yazarın, edebiyatımızın harbe karşı takındığı ilgisiz tavra yönelik eleştirel tutumunun da payı söz konusudur. (Safa 1999a: 107-108)

* Yrd.Doç.Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü
el-mek: gokaydurmus36@hotmail.com

Çalışmada yazarın bazı romanlarının adı sıkça anılmaktadır. Çünkü Peyami Safa bunlarda romanının çatısını, savaşla şekillenen olaylar üzerine kurmuştur. Yazarın bazı romanları ise çalışma içinde hiç anılmamış veya çok az anılmıştır. Çünkü bunlarda savaş, kişi ve toplum hayatını neden ve sonuçlarıyla etkilemiştir. Örneğin çalışma içinde adı geçmeyen romanlardan Şimşek'te, Müfid ve Sacid'e, Paşa'dan tevarüs eden olumsuz huylar, savaşın başladığı yıllardan izler taşır. *Cumba'dan Rumbaya*'da ise savaş, zaman zarfı görevinde kullanılırken bile, ülkenin “*o vakitki*” günlerine göndermeler yapılmıştır. Yine çalışmada adı geçmeyen ve Safa'nın tek tarihî romanı olma özelliği taşıyan *Attilâ*, kuramsal boyutuyla dikkat çeken ve örneğin yazarın, savaşın ancak doğru zamanlama ile kazanılabileceği tarzındaki genel tahlillerini içeren romanıdır. (Safa 2013: 199)

1. Savaşa Kuramsal Açıdan Bakış

1.1. Savaşın Tanımı ve Açılımları

Peyami Safa, savaşı, *Süngülerin Gölgesinde** başlıklı romanında “öteki dünya” (SG: 13)**, *Biz İnsanlar*'da ise “*harp denilen vahşi kasaplık*” (Bİ: 136) ifadeleriyle tanımlar. Yazar savaşın nedenleri konusundaki düşüncelerini, yine, *Biz İnsanlar*'da tartışır. Süleyman, Necati ve Orhan, aksiyon zamanının geldiği ve pratiğe geçmek gerektiği konusunda birleşirken harbin nedenleri konusunda fikir ayrılıkları yaşarlar. Örneğin, Süleyman, “*canavarca (ve) korkunç Dünya Harbinin*” bütün dünyanın, “*bilhassa Asya'nın taksimi için... Asya memleketlerinin kime ait olacağını ve hangi şark milletlerinin esir edileceğini tâyin etmek için*” (Bİ: 136) çıkarıldığını düşünmektedir.

Bu üçlü içinden Necati, Peyami Safa'nın harbin nedenleri konusunda, kendi fikirlerini söyletmek için görev verdiği kahramana dönüşür ve Süleyman'a, ancak bazı noktalarda katılır. O da Avrupa ülkelerinin Şark'ta emperyalist politikalar, zalimane metotlar uyguladıklarına ve Türk milletine tam bir esir muamelesi yaptıklarına inanmaktadır. (Bİ: 145) Ama o harbi, Şark'ın paylaşım süreci olarak algılamaz. Necati, harbin “*siyasî, içtimaî, dinî, millî, urkî birçok âmillerinin*” olduğunu söyler ve (Bİ: 145) Haçlı zihniyetine vurgu yapar. Ona göre Hristiyan ülkelerin Müslüman ülkelere karşı güttüğü bu yanlış ve hoşgörüden mahrum zihniyet, ancak Şark ülkelerinin millî varlıklarına sahip çıkmaları ile yenilgiye uğratılabilir. Şark milletleri emperyalist Avrupa ülkelerine, “*kendi millî varlıkları namuna! Millî tarihleri ve millî idealleri namuna*” karşı koymalıdır. (Bİ: 146)

Nitekim *Sözde Kızlar*'da Nadir, Mebrure savaş konusundaki ön görüşünü sorduğunda, harbin imanla kazanılacağına dikkat çekerken Necati'ye ait bu sözlerin tamamlayıcısı gibidir: “... *harplerde galebe iman eden taraftadır. Madem ki galip gelmeyi bu kadar şiddetle özliyoruz, mutlaka galip geliriz.*” (SK: 52) Nadir'e göre, savaş, millî varlığın önemli bileşenlerinden olan, din bağlılığı ve iman gücü ile kazanılır.

Yazar, savaşın tanımı ve açılımları konusunda, farklı romanlarında farklı kahramanlarını konuşturmaya devam eder. Örneğin *Bir Akşamı*'da Sermet tüm insanlığa lânet okuduğu bir

* 1922 yılında yayımlanan *Süngülerin Gölgesinde* başlıklı eserden yapılan alıntılarda, sayfa numaraları, orijinal nüshaya aittir.

** Safa'nın roman isimleri, çalışma içinde bu noktadan sonra ilk harflerin kısaltmalarıyla verilecektir.

anda, savaşı, yalan ve ihanetin sonucu olarak görür. Ona göre insanlar gibi, milletler de yalan konuşur, ihanet eder ve tarihin kendilerini bir gün mutlaka yargılayacağı gerçeğini unuturlar: “...Efendiler, milletler bile tarihin önünde birbirlerine yalan söylüyorlar. Efendiler, yalanları ihanetler, ihanetleri harpler ve harpleri ihanetler, ihanetleri yalanlar takip ediyor.” (BA: 275)

Aynı romanda, Birinci İnönü Savaşı’nda cepheden Meliha’ya mektup yazan Kâmil ise harbin acımasızlığına vurgu yapmaktadır: “*Hem bu şüirsiz bir harb.*” (BA: 265) O, harpte duyguya yer olmadığını özetlediği bu sözünü, harbin belirsizliğe kapı araladığı yolundaki tahlillerine bağlar: “*Binaenaleyh bu mektubumdan sonra ya benden bir mektup veya telgraf alacaksın ki sana sağlığını bildirecek, yahut... Ebedî sükût... Çünkü çarpışma şiddetli olacak.*” (BA: 265)

Kâmil, savaş bütün şiddetiyle devam ederken yeni belirsizlikler yaşar ve dünyanın dönebiliyor olması karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Örneğin savaş meydanındaki bir tepe, tüm gümbürtülere, patlamalara, sarsıntılara rağmen yıkılmamıştır. Üstelik sayılanlar, canlı olarak kalmayı başarabilen insanları da etkilememektedir. (BA: 274)

Kâmil’in cephede yaşadığı bu hayret duygusunu, cephe gerisinde, *Mahşer*’in muharrir kahramanı Kerim Bey yaşar. O, Nihad’ın âşık olduğu kızı kaçırmayacağını imâ ederken, Çanakkale cehenneminden sağ dönmeyi başaran bu gaziye, kaybettiği cesaretini yeniden aşlamak ister gibidir: “Çanakkale’de omuzlarından her dakikada üç kurşun geçmiş. Sormamışsınız. Harp, bir gencin başından geçen en büyük maceradır. Üst tarafı hava, kız kaçırarak iş mi?” (M: 102)

Bu duygu dönüşümleri geçicidir. Çünkü Türk askeri cepheye ölüm ile yaşam arasında bir fark gözetmeyerek gitmiştir. Örneğin Kâmil, güneşin oradan doğacağını bilmektedir: “İşte ona yeni bir ufuk: Millî Müdafaa. Kendi güneşi ve milletininki oradan doğacak.” (BA: 211) Kâmil, Fransız eşi Bert, “*Harbe doymadın mı?*” dediğinde, sert karşılık verir: “*Millî Müdafaa, Bert! Münakaşa etmeyelim.*” (BA: 211) O, *Biz İnsanlar*’daki Tarih muallimi Fazıl Bey gibi, hayalin hakikate dönüşeceği yerin Anadolu olduğunu bilmektedir: “... şimdi Anadolu’da hayal değil hakikat vardır.” (Bİ: 74)

Millî Mücadele hayal değil, hakikattir; ona bağlanan umutlar, yaşama evrilebilmiştir. Fakat bilindiği gibi, gerçek, kimi zaman anlamsız da olabilmektedir. Nitekim Peyami Safa özelde Millî Mücadele’ye verdiği önemi saklı tutmuş, insanlık tarihi boyunca devam edegelen harpler için genel düşünmüştür. *Fatih-Harbiye*’nin âkil karakteri Faiz Bey, okuduğu Gazalî tercümesinde bu anlamsızlığa dikkat çekmektedir: “*Gazalî diyor ki: Harp bitti. Maktuller harp meydanında yatıyor. Bütün çılgınlıklar, ızdırıp ve kin çılgınlıkları sustu. Her beşerî kasırgayı takip eden sükût, bütün bu şeylerin ne kadar boş olduğunu ne iyi gösterir!*” (FH: 158)

Varılan nokta, harbin anlamsızlığından yola çıkılarak, beşerin ölümlü olduğuna yapılan vurgudur. Bu vurgunun cephe temsilcisi ise *Süngülerin Gölgesinde*’de Şevket’tir. Biten taarruzdan sonra ortama hâkim olan sessizliğin mesajı insana yöneliktir ve Gazalî’nin sözünü destekler niteliktedir: “*Ve hâlâ bir hançerin ucu sokulup çıkarılıyormuş gibi omuz kemiğini zonklatan acısıyla kendisini zor ayakta tutarak harp meydanına baktı: Çıt yok! Taarruz bitmişti. Artık top sesi, ne mermi sesi vızıldaları, ne makineleri, tüfek, tayyare gürültüsü. Artık*

sükût. Büyük taarruzlardan sonraki nutuk ve manalı sükût.” (SG: 3-4)

Şevket, çektiği acıya rağmen, savaş meydanını, insanlık için ders çıkarılması gereken gözlemler adına tahlil eder. Buna göre meydanın sessizliği, insanoğluna, savaşın anlamsızlığını işaret eden en önemli ipucudur. Öyle olmasa idi, galibiyet kazananların sevinç çığlıkları atması gerekirdi. Demek ki savaş, sonucu ne olursa olsun, yıkım ve ölümü de barındırdığı için, tarafları tatmin etmeyen bir olgudur.

1.2. Savaş Öncesinde Osmanlı Toplumu

Peyami Safa’ya göre Kurtuluş Savaşı yılları, süregelen yaşam tarzının köklü değişikliklere uğradığı bir dönemdir. Ülke insanı artık, savaş öncesi ve savaş sonrası şeklinde tanımladığı dönemlerin, birbirinden ne kadar farklı çizgiler içerdiğinin farkındadır. *Gençliğimiz*’de Nedime’nin kayınpederi, savaş öncesinde ülkenin huzur ve refah ortamına şöyle gönderme yapar: “Zavallı çocuklar... Sizin yurdunuz eskiden böyle değildi, sizin yurdunuzda bu ulumalar, bu feryatlar, bu barut kokuları ve kafeslerinizin üstünde patlayan bu şarapneller yoktu. Zavallı çocuklar, ana koynundan çekilerek dağlara taşlara, cephelere, cehennemlere sürülmezsiniz, böyle kahkaha yerine öksürük, hıçkırıktan püskürmezsiniz.” (G: 68)

Bu ihtiyar adam, savaş öncesi dönemin, İstanbul ayağını hatırlatmak için görev alan kahramandır. Bu nedenle tahlilleri İstanbul üzerine yoğunlaşır ve Nedime’nin gençliğini, İstanbul’un savaş öncesi dönemde saçtığı saadete eş tutarak konuşur. (G: 67)

Yazar, Anadolu’nun savaş öncesi durumunu ise *Sözde Kızlar* başlıklı romanında tahlil eder. Bu tahliller Mebrure İstanbul’a, Manisa’dan geldiği için, Manisa odaklı yapılır. İşaret edilen dönem, “Anadolu’nun hiçbir yabancı sesle örselenmediği” (SK: 98) dönemdir ve “parlak ümit günlerinin havası” (SK: 98) etrafa sükûnet yaymaktadır. Mebrure’nin o günlerden aklında kalan en canlı düşünce, hissedilen sükûnetin ve huzurun, insanlar arası ilişkileri de şekillendirdiğidir. Mebrure, geçmişte kalan sıcak ve dost kalpli insanları unutamamaktadır. (SK: 99) Aynı romanın önemli erkek kahramanlarından Fahri ise kimsesiz bırakılmış Anadolu’da hissedilen huzuru, Mebrure’den daha derin tahlillerle anar. Ona göre Manisa ve tüm Anadolu, “ince rüzgârlarla dağılan seyrek ezan seslerinden” dağılan şevk ve heyecan ile bütündür. (SK: 113) Dolayısıyla ülke insanı, manevî değerlerle ayakta kaldığı bu dönemi özlemekte haklıdır.

Görüldüğü gibi Peyami Safa’nın roman kahramanları, savaş öncesi sosyal yaşamın, Osmanlı Devleti’nin gücü ile paralel bir yapı arz ettiğine dair tahliller yapmaktadırlar. Bu dönemde, duraklama söz konusu olmakla birlikte, devlet ayakta. Toplum, devletine duyduğu güvenle geleneksel yaşamını devam ettirmekte, ilişkiler sıcaklığını korumaktadır.

1.3. Savaşın Etki ve Sonuçları

Savaş döneminde Türkiye’nin durumu, Peyami Safa’nın birtakım umutsuzluklara kapılmasına neden olur. Çünkü yazar, ülkenin yapay bir asrileşme süreci yaşadığını düşünmektedir ve bu düşüncesini *Fatih-Harbiye*’de, Neriman’ın ihtiraslarına yansıyan yönüyle şöyle tahlil eder: “Lozan sulhundan sonra, resmî Türkiye’nin de kanunla herkese

kabul ettirdiği bu asrileşme, Neriman'ın ruhunda gizli gizli yaşayan bu iştiyaka en kuvvetli gıdasını vermişti. Akraba ve arkadaşlardan, örneklerden, gittikçe medenileşen İstanbul'un dekorundan, kitaplardan, resimlerden, tiyatro ve sinemalardan gelen bu telkinler, yeni kanunlarda müeyyidesini bulmuş oluyordu.” (FH: 69)

Hâlbuki Çınaraltı dergisinde “*Biz Avrupalı mıyız?*” başlığıyla bir deneme kaleme alan Peyami Safa, kendi sorusuna şöyle cevap verir: “*Politikası ve kültürü ile olduğu kadar ekonomisile de Türkiye Avrupa kıtasına mensuptur.*” (1942 d: 4) Yazara göre Türkiye bir Avrupa ülkesidir, fakat Avrupalı olmak, satıhta kalmaması gereken bir zorunluluktur. Bu nedenle önce Avrupalıların bilime olan merakları taklit edilmelidir: “*Keşke bu daha az böyle olsaydı da Avrupadan zevk yerine ve zevkten evvel metot ve teşkilât kafası alabilseydik...*” (1942d: 4)

Dolayısıyla yazar savaş dönemini, satıhta kalan bu Avrupaî , “*asrî*” olma merakının gölgesi altında, cemiyet ve insana etkisi ile işler. *Sözde Kızlar*’da Fahri, *Biz İnsanlar*’da ise Bahri adlı kahramanlar, bahsi geçen merakın neden olduğu ahlakî çöküntüye dikkat çekerler. (Bİ: 265), (SK: 112)

Gençliğimiz’de Nedime’nin kayınpederinin “*faslı nevbaharın sona erdiği, bulutların örtüldüğü, güneşin kapandığı*” (G: 68) dönem olarak tanımladığı bu dönemi Peyami Safa, “*buhran zamanı*” (1942 c: 5) olarak görür. Çünkü ona göre dönem insanı “*yaşatmak için yaşadığı* (veya) *yaşatmak için öldüğü*” (1942 b: 5) bu savaş döneminde, büyük bir boşluğun içine düşmüş, üzerine kapanan nihilizm kapılarının altında kalmıştır. (1942 b: 5) Bütün bunların toplumda bir ideal yokluğu yarattığına inanan yazar, bu düşüncesini *Biz İnsanlar*’da Necati-Orhan ikilisine söyler:

“– İdeal buhranı mı?..

– *Değil mi ya? Bütün memleket bir ideal buhranı geçiriyor.*” (Bİ: 316)

Peyami Safa romanları içinde, birey ve toplumun durumunu en kapsamlı tahlil edebilen, *Mahşer*’in Nihad adlı başkişisidir. Nihad, siyasî yapıyı gözlemlediği gibi, basını, sanat camiasını da gözlemlemiş, ülkesinin içler acısı halini Muazzez’e tahlil etmiştir. Nihad’a göre, “*Birbirini kovalayan harpler ve ihtilâller*”in neden olduğu delilikler, intiharlar, hoş görülse yeridir. Çünkü, ülkenin güncel zamanını yaşamaktansa ölmek, yeğdir. (M: 227) Fakat Nihad huzuru, savaş meydanlarından gerçek yaşama taşıdığı anılarda bulmak ister: “*Size şunu temin ederim ki Muazzez Hanım, âdi hayat mücadelesi, yaşamak için şu kadar gün yaptığımız kavga, harpten bin kat daha müthıştır. Emin olunuz ki İstanbul’a geldiğim günden beri, cephenin mermileri arasında geçen günleri aradım.*” (M: 87)

Yazar, *Bir Tereddüdün Romanı*’nda, başlığına paralel biçimde insanlığın yaşadığı kimi tereddütlerin tahliline odaklanır. İsmi verilmeyen muharrir konuyu genelleştirir ve tüm dünyanın boşlukta olduğunu, tereddütler yaşadığını belirtir: “*İnanmakla inkâr arasında tereddüt, ferdi ve içtimaî temayüller arasında tereddüt; ‘moi’nin kendi üstüne doğru saldırışından başka bir şey olmayan kendi kendini tahrip aşkıyla, yaratıcı hırslar ve sevdalar arasında tereddüt. Bütün Avrupa aynı tereddüt içinde...*” (BTR: 165)

Muharrir, insanın ve cemiyetin iflas ettiğini ve bunun bir “*sarsıntı devresi*” olduğunu söylerse de aslında o, Peyami Safa’nın, savaşların dünya üzerindeki etkisinin yok edilebileceği

yolundaki tezini dillendirmek için görev verdiği kahramanıdır. Çünkü yukarıdaki sözlerin devamında “yeni”ye dair umutlar dile getirir ve az önce bahsettiği sarsıntının bir başkalaşım süreci doğurduğunu belirtir. Ona göre hem savaş öncesi hem savaş sonrası dönemde hiçbir şeye inanmamayı yeğleyen felsefeler sona ermiştir. Savaşın insan ve toplumda yarattığı sarsıntı ise ancak birtakım değerlere sahip çıkmakla atlatılabilir ve muharrire göre bu değerlerin başında milliyet duygusu gelmektedir: “Yeni, tahminimizin fevkinde olacaktır, bununla beraber gayet sade, beşerî ve klâsik... Yıkılıyor, her şey yıkılıyor, diyorum. Yıkılmıyor, sallanıyor. Her şey başkalaşmak üzere, yerinde kalacak. Her şey: Aile, milliyet duygusu, beşerî alâkalar, her şey. Giden nedir, biliyor musun? Kökleri yurdunun toprağından kopmuş, sadece millî duyguları kaybetmiş ‘deracine’ler...” (BTR: 166)

Peyami Safa’nın II. Dünya Savaşı ile ilgili tahlillerine yer verdiği romanları, *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* ile *Yalnızız*’dır. Her ne kadar bunların ilkinde, Noraliya’nın defterinden I. Dünya Savaşı ile ilgili; “Dört sene vardır ki bir harb-i umumî çıkmış olup milyonlarca insan birbirini telef etmektedir. Tarih-i beşeri dolduran bütün muharebeler, benliğini öldürmesini bilmeyen insanın bir gaye uğrunda ölmesini öğrenmesi için Cenabıhakkın ona verdiği kanlı derslere benzer” (MNK: 271) şeklinde cümleler okunursa da yazar, bu romanında II. Dünya Savaşı’nı tahlil etmektedir. Söz konusu tahliller, *Bir Tereddüdün Romanı*’ndaki muharririn, yeniye dair umutlarıyla paraleldir ve aslında bütün bunlar, Peyami Safa’nın kendi düşünceleridir. Çünkü *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nda yeni dünya düzeninde, millet kavramının değer ve açılım kazanması gerektiğine dikkat çeken yazar, Çınaraltı dergisindeki “İnsan yok, Millet var!” başlıklı yazısında da aynı düşünceyi savunur. Bu yazıda “*insan fikri iflâs etmiştir*” diyen Peyami Safa, insanın ancak âit olduğu milletle var olabileceğini düşünür. (1941b: 5) Aynı derginin bir başka sayısında da kişinin maddî varlığının ancak ait olduğu millî varlık içinde anlam kazandığına dikkat çeken yazar, harp ve buhran zamanlarında, memleketin selameti için, şahsın ferdî menfaatlerini göz ardı etmesi gerektiğine odaklanarak konuşur. (1942 c: 5)

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nda, savaşın, insan merkezli bir dünya görüşü yarattığına dikkat çekerek bireylerin, gittikçe daha da maddî hal alan isteklerini yerine getirmekten başka (MNK: 286) bir şey yapmadığını söyleyen yazar, getirdiği çözümlerde milliyet fikrini yüceltir. Kişiler “ben” duygusunun esiri olmaktan kurtarılmalı ve “biz” duygusunun yüceliği konusunda eğitilmelidirler. Bu, ancak “millet” kavramına bağlanarak gerçekleşebilir. “Ben kendisini ‘biz’ ve ‘biz’den daha üstün bir perspektife doğru aşmalıdır... bunun için millet otoritelerinin kaldırılması değil, kalması ve kuvvetlendirilmesi lâzımdır.” (MNK: 280-281)

Bu adım, savaşlar sonrasında, kendi varlığını mutlu kılmak için (MNK: 285) için çalışan insanoğlunun sosyal huzursuzluğunun da bitmesi anlamına gelecektir. Çünkü insanı savaşa sürükleyen de “ben” duygusudur. Romanın başkişisi Ferit, bu duygudan arındığı anda, mesajını II. Dünya Savaşı sırasında Londra’da bir bombardımanda öldüğünü ön gördüğü ve kendisindeki kötü tesirlerden sorumlu tuttuğu babası için verir: “Ben artık o eski züppe değilim. Bambaşka bir adam olduğumu göreceksin... Artık babamın kötü tesirlerinden ayrılıyorum.” (MNK: 290)

Peyami Safa'nın, savaşın insan üzerindeki etkisini görünür kılmak için yaptığı çarpıcı tahlillerden birisi de *Yalnızız*'da yer alır. Yukarıda tahlil edilen “ben”ci anlayışın romandaki temsilcisi Besim, insanoğlunun savaşı kanıksadığına yönelik yorumunda, karakterini konuşturmuş gibidir: “... Bir kaç dakika içinde ortalık birbirine giriyor. Gazetede Üçüncü Dünya Harbinin çıktığını okusam, ağabeyim kadar heyecan duymam.” (Y: 51)

Görüldüğü gibi Besim, kendi varlık alanı dışındaki hiçbir hadise ile ilgilenmemektedir. Bu nedenle bir dünya savaşı çıkması ihtimali bile onu rahatsız etmez. Fakat Besim, ne dünyada ne de kurmaca karakter olarak yer bulduğu romanda, yalnız değildir. Nitekim romanın farklı kahramanları, yaşadıkları veya aktardıkları “*supra-normal*” hadiseler için, harpte ölen bir Fransız subayının hanımından ve İngiliz ordusuyla ilgili bir kehanetten bahsettikleri an, savaşı verecekleri örnek için kullanır ve Besim'in savaş gerçeğine uzak duruşunun ortağı olurlar. (Y: 364-365)

2. Savaş ve Sosyal Yaşam

Peyami Safa, romanın, cemiyete tutulan bir ayna görevi üstlendiğini düşünür. Ona göre roman, ne kadar ferdin içi dünyasını anlatırsa anlatsın, toplumundan ayrı bir unsur olarak düşünülemez. Öyle ki roman, özellikle toplumların çözülme dönemlerinde soyologlara sunacağı malzemeler açısından da değer kazanan bir türdür. (1999a: 196) Yazarın bu düşüncesinde, ülkesinin birtakım çözümlerine tanık olması etkili olmuştur. Nitekim kendisi de kitaplarındaki herhangi bir kusurun, cemiyetteki huzursuzluklarla ilişkili olduğunu savunur: “*On dokuz senelik yazı hayatımda, bu cemiyet bana bir hafta istirahat hakkı vermemiştir.*” (Tekin 2003: 29) İşte bu duyarlılık, içinde yaşadığı toplumun meselelerine yüz çevirememeye hâli, Peyami Safa'yı gözlemlediği birtakım toplumsal aksaklıkları eserlerine de taşıma zorunluluğuna iter. Söz konusu aksaklıkların ülke tarihindeki savaşlarla olan ilişkisi ise Safa'yı savaş dönemlerini daha ayrıntılı tahlil etme çabasına götürür.

Savaş, Anadolu'da gerçekleşiyor olmasına rağmen, Safa'nın objektifi İstanbul'da dolaşır. Yazar, önce İstanbul'un Anadolu'ya duyduğu merakı yorumlar. Bu merak, İstanbul'un bir kısım ahalisi için, gösterişten ibarettir. Eskiden Rumeli, Anadolu, taşra, muhacir tarzındaki sözlere sinir olan İstanbullular için şimdilerde, “*başta milliyetperverlik, mefkûre, turancılık, halkçılık vesaire cereyanları âdetâ moda oldu...*” (SK: 117)

Yazar Anadolu'da devam eden mücadelenin, İstanbul'un temiz kalabilen Türk ahalisi için önem teşkil ettiği yolundaki tezini, *Biz İnsanlar*'da işler. Orhan ve çalıştığı okuldaki meslektaşları, sık sık Anadolu'da devam eden mücadeleyi ve gelen haberleri yorumlarlar. Örneğin okulun Beden Eğitimi hocası elindeki gazeteden okuduğu harekât haberlerini, Orhan ve Necati ile şöyle paylaşır: “*Harekât durgun, fakat bu vaziyette zaman düşmanın aleyhindedir. Anadolu'da tutunamaz.*” (Bİ: 240)

Yazarın, memleketin ahvalini, İstanbul'u minyatür kabul ederek çizme amacı, maddi boyuta da yansır ve Safa, romanlarında savaş gerçeğinin bu boyutunu da işler. *Cânân*'da, Mahmure Hanım, üç senedir süren harpten dolayı piyasada udu için aradığı Japon telini bulamadığına üzülür ve piyasadaki yoksulluğa dikkat çeker. (C: 97) *Gençliğimiz*'de ise

Nedime'nin arkadaşı Fahrünnisa, evlerdeki sefilliği "... bizim evde de mütareke oldu, hâlâ bulgur yiyoruz" (G: 57) ifadesiyle dile döker. Aynı romanda çocukların sefilliğine dikkat çeken Nedime'nin kayınpederi göz yaşlarına hâkim olamaz ve şunları söyler: "Bazen sokaklarda kollarında yırtık çantalar, ellerinde yok, ayaklarında yok, boyunları bükük, nazarları gamlı, yüzleri sararmış hep hasta, nalân, natuvan yavrucaklara rastlıyorum..." (G: 69)

Maşer'de, İstanbul'un içler acısı vakalara yansıyan parasızlığını ve sefilliğini*, cepheden henüz dönen Nihad'a arkadaşı Faik resmeder: "Berbat vaziyet be Nihad! Babamla benim altışar yüz maaşı aslîmiz var, çoluğumuz, çocuğumuz yok, şu kulübede oturuyor; yine geçinemiyoruz. Bizim evin üst katı boşaldı. Vallahi... bir keçe parçası bulamazsın. Çerçevelerin üstüne taktığımız havlulara varıncaya kadar sattık." (M: 17)

Biz İnsanlar'da, geçinecek bir işi olmasına rağmen, yaşam şartlarının zorluğundan dem vuran kişi, Hayvanat Muallimi Hüsnü Bey'dir. Kırk üç senelik meslek tecrübesinden sonra, ekmek parası için, iki mecdiyeye ders vermek, Muallim'i üzmektedir. (Bİ:72)

Yukarıda şartlarından şikâyet eden insanların kızgınlık nedeni, biraz da ülkedeki fırsat eşitsizliğidir. Daha doğrusu İstanbul zenginlerinin, süregelen sefaletle göz yummalarıdır. Aynı kızgınlık Peyami Safa'ya da sirayet etmiş olsa gerek ki yazarın tüm romanlarında bu zengin aileler, belirli yönleriyle veya tüm yaşamlarıyla tahlil edilirler. *Gençliğimiz*'de bu aileleri, "Bunlar sahte Türkler, levanten kibarları, dillerini kaybetmiş, âdetlerini, muşeretlerini, bunlar Türk cemiyetinin ortasında bir maskara yığını, melez bir zümre, bozuk, düzme, karışık bir millet..." (G: 50) sözleriyle tanıtan yazarın, bu zümreye duyduğu kızgınlık, savaş şartları veya savaş dönemleriyle sınırlı değildir. Anlaşılan odur ki Safa, bu tarz insanların, her dönem var olduğunu gözlemlemiş ve onların toplumumuzun kanayan yaralarından biri olduğunu kabul etmiştir. (1941a: 6-7)

Safa'nın nazarında onların ortak özelliği, "kozmpolit" oluşlarıdır. Yazar, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nda yer alan *Kozmpolitlerin Hücumu* başlıklı bölümde, "... En basit içtimâî dâvaları anlayamayacak kadar yabancı tesirler altında şahsiyetlerini kaybeden" (DHK: 73) bu tarz insanlarla münakaşayı, hasta genç için küçültücü bir davranış olarak görür. Yazar bölümün devamında, "ecnebi mekteplerde yamyassı olan bu kafaları" (DHK: 75) kesmek için, hükûmetin bahsi geçen okulları kapatma kararını doğru bulur.

Mehmet Tekin, *Sözde Kızlar*'ı Safa'nın gelecekte vereceği romanları için prototip olarak kabul eder ve yazarın "kozmpolitizm" konusuna, ilk plânda *Sözde Kızlar*'da değindiğini belirtir. (1999: 18) Gerçekten de romanın bu önemli meselesi, Sefaret Müsteşarı Nafi Bey'in ailesi aracılığıyla işlenir. Mebrure'nin uzaktan akrabası olan bu ailenin tüm bireyleri, davetten davete koşan, günlük zevklerinden başka hedefleri olmayan insanlardır. Örneğin evin kızı Nevin, misafirlerden biri olan Salih; "Bize muharebe vız gelir. On beş senedir dövüşüyoruz. Öyle kurusıkı taarruzlardan korkmayız. Yunan domuzları bu sefer boy ölçüsü alırlar, defolur giderler: Cüce keratalar!" (SK: 51) dediğinde, duyduklarından rahatsız olur ve Nadir'e dert yanar. Nevin, "harp, taarruz, ağır topçu" gibi sık sık duyduğu sözlerden bıkmıştır. Asker

* Aynı durum Peyami Safa'nın öyküleri için de geçerlidir. Abdullah Harmancı, yazarın öykülerinde savaşın olumsuz bir öge işlevi taşıdığını ve yoksulluğun sebebi olarak gösterildiğini belirtir. (2012: 92)

olmadığına göre, bu kelimelerin içinde geçtiği problemleri halletmek, onun görevi değildir. (SK: 51)

Nafi Bey ailesinin *Biz İnsanlar*'daki örneği, Başşehbender Mustafa Halim Bey'in ailesidir. Ailenin, mensubu olduğu Türk milletine bir düşmanlığı söz konusudur. Örneğin ailenin oğlu Cemil, yalının kayıkçısının oğlu olan ve kendisiyle aynı okulda okuyan Tahsin'e "*Eşek Türk*" diye bağırır. Tahsin dayanamaz, Cemil'e bir taş atar ve yanağını parçalar. Bu sahne, romanın olay örgüsünün başlangıcını ve çatısını teşkil eder. Çünkü aynı okulun hocalarından biri de Orhan'dır. Orhan söz konusu yalıda oğullarını terbiye etmeleri yönünde uyarı yapmak için gidince yalının genç kadını Vedia'ya aşık olur. Vedia, yalının hanımı Samiye kadar "*garbperest*" değilse de Orhan'a olan aşkı yengesine ve yalıda kümelenen cemiyete anlatamadığı için, bu ilişki olgunlaşamaz.

Örneklenen bu kozmopolit ailelerin, en rahatsız edici olanı, *Mahşer*'de yer alan ve Sultan Abdülhamit'in eski mabeyincilerinden birinin oğlu olan Mahir Bey'in ailesidir. Mahir Bey ve eşi Seniha, diğer romanlardaki kozmopolit ailelerden farklı olarak, savaşı bir fırsata dönüştüren, para kazanmak uğruna her türlü ahlâksızlığa imza atabilen karakterlerdir. Onların da evinden mebuslar, subaylar, yabancı dostlar eksik olmaz; ama bunun sebebi Avrupaî bir yaşamın parçası olmak değil, evin misafirleri sayesinde para kazanmaktır. İşlerin önemli bir kısmını kadın halleder, Türk veya yabancı yatağa attığı her erkekle bir iş ilişkisi kurar; bütün bunlardan haberdar olan ve göz yuman erkek ise karısının yatakta başlattığı ticarî ilişkiyi masada bitirir.

Nihad bu ailenin sırlarını yavaş yavaş çözmeye çalışırken, öğrendikleri ve karşılaştıkları ile sarsıntılar yaşar. Bu nedenle çözmekte zorlandığı bir ticarî ilişkiyi, dayısı Mahir ve eşi Seniha'dan nefret eden Muazzez'e açıklattırır. Konuşma başında Nihad, Mebus Alâaddin Bey'in eve neden bu kadar sık uğradığını sormuştur. Muazzez devam eder:

“... üç seneden beri, her ikisi de birlikte iş yapıyorlar.

– Ne işi?

--Vagon ticareti.

.....

– Bu vagon ticareti nasıl şeydir Muazzez Hanım?

– Bilmem vallahi... Anladığıma göre, mebus, kendi nüfuzunu kullanıyor, bedava vagon buluyor, sonra Mahir Bey'le ortak oluyorlar, Arabistan'dan, Galiçya'dan, falandan ucuz mal getiriyorlar, satıyorlar, tabii, ateş bahasına.” (M: 59)

Aslında Seniha ve yukarıda Millî Mücadele'ye kayıtsızlığı tahlil edilen Nevin, Türk okurunun aşına olduğu kadın kahramanlardır. Kurtuluş Savaşı'nın arka plan olarak kullanıldığı birçok romanımızda bu kadınların birbirlerinden farkı, değişen isimleridir.

3. Savaşın Sıcak Sahneler

3.1. Savaşın İnsanlar

Peyami Safa'ya göre “bizim harp edebiyatımız tamtaktır” ve bunun nedeni

şairlerimiz ve nasirlerimiz savaşa karşı takındıkları ilgisiz tavidir. (1999a: 107) Yazar romanlarını, bahsettiği boşluğu doldurmak için savaş gerçeğini gözeterek kurar. Dolayısıyla Safa'nın romanlarında insanî ve askerî boyutlu birçok sıcak savaş sahnesi mevcuttur. Bunların içinde öne çıkanı, başlığı ile paralel vak'alar içeren *Süngülerin Gölgesinde*'dir. Kitap, II. İnönü Savaşı sırasında yaralanan Genç Zabit Şevket'in, harp meydanına dair yorumları ile başlar. Fakat kitabın bir asker olarak ön plandaki kahramanı "*Erkan-ı Harp zabiti İhsan Bey*"dir. Adı geçen savaşta ağır yaralanan bu yüzbaşı, İstanbul'daki ailesine son mesajlarını Şevket ile gönderir. Şevket İstanbul'a gidince emaneti yerine getirir, ama İhsan Bey'in öldüğüne inandığı için, onun karısına ve kızına samimiyet göstermekte tereddüt göstermez. Hatta tekrar cepheye dönmesi söz konusu olduğunda, İhsan Bey'in eşi Behice de onunla Anadolu'ya geçmeye karar verir. Hazırlıkların yapıldığı sırada gelen bir haber ikilinin planını bozar. İhsan Bey yaşamaktadır ve Sakarya cephesindedir. Şevket cepheye döner, İhsan Bey'i bulur, ona karısının ve kızının iyi olduğu haberini iletir. Ama İhsan Bey onların sağ olduklarını duymakla yetinir, gerisiyle ilgilenmez. Onun ailesine karşı takındığı bu pervasız tavır, Şevket'i hayrete düşürür. Hâlbuki Behice, İhsan Bey'in vatanını ailesinden çok sevdiği konusunda Şevket'i uyarmış, "*vatanımı kocamdan kıskanırdım. Benim rakibim vatandı. Onu benden çok seviyordu*" (SG: 24) demiştir.

Harbi bir fedakârlık olarak değil, zevkle ve şevkle yerine getirilmesi gereken bir görev olarak algılayan ve "*ben muharebenin tiryakisiyim*" (SG: 50) diyen bu asker, I. ve II. İnönü zaferlerinde gösterdiği yararlılıklarla, ismi cephede dilden dile yayılan bir kahramandır İhsan Bey ve Şevket, Sakarya Meydan Muharebesi'nde cephede birliktedirler. Bunun öncesinde İhsan Bey'e fırka kumandanlığı teklif edilmiş, ama o "*ben taburda daha iyi işe yararım. Çünkü orada düşmana daha yakınım*" diyerek reddetmiştir. (SG: 52) Bu söz cephede "*darb-ı mesel*" etkisi yaratır ve dilden dile dolaşırsa da İhsan Bey'i korumaya yetmez. Bu kahraman asker, Sakarya Savaşı'nda Şevket'in gözü önünde şehit düşer.

Peyami Safa'nın sıcak savaş sahnelerine yer verdiği bir diğer romanı da *Bir Akşamdı*'dir. Romanın asker kahramanı, cepheden dönen Yüzbaşı Kâmil'dir. Fakat bu yüzbaşı, İhsan Yüzbaşı'nın aksine, harbi bir görev olarak telâkki etmez; harbe katılmış ve sağ dönebilmiş olmayı bir gurur meselesi sayar ve bu yolla toplumda yer bulmayı umut eder: "*Harpten geliyor. Bunu söylerken başı dikildi. Mağrur. Hakkı var, harpten geliyor. Harp. Dehşet. Kâmil zaten kibirlidir derlerdi, artık büsbütün azamet: Harpten geliyor.*" (BA: 8)

Fakat Kâmil, *Mahşer*'in Nihad'ı gibi İstanbul'da beklediği ilgiyi bulamaz, onun harpten geliyor olması, ahalinin dikkatini çekmez. Bu durum, gözü daima daha büyük hedeflerde olan Kâmil'i rahatsız eder. (BA:44) İhtiraslarına gem vuramayan Kâmil iki kadın arasında kalınca daha mutsuz olur ve bu durum onda, büyük görevlerin icra yerinin, cephe olduğu inancının doğurur: "*Oo... İşte yeni bir ufuk: Millî Müdafaa... Kendi güneşi ve milletinininki oradan doğacak. Bir mektup almıştı ve silah arkadaşları 'gel' diyorlardı. Yalnız o kadar: Gel! Gidecek. Derhal kararını verdi. Biliyoruz ki o büyük olan herşeyi sever. Bu büyük bir iş: Millî Müdafaa.*" (BA: 210)

Kâmil, harbin tehlikesinin farkındadır ve çarpışmanın şiddetli olacağını bilmektedir; "*Riyazî olarak tehlike çaktır. Çünkü çarpışma şiddetli olacak*" (BA: 265) cümleleri, onun

cepheden Meliha'ya gönderdiği mektupta yazılıdır. Aynı mektupta “ölmeden hârikalar yapmak ve ölmek istiyorum” (BA, 265) diyen Kâmil, emeline ulaşır. Cepheden aktarılan son sahnede Kâmil, yanındaki iki zabitle bir harita üzerinde plan yapmaktadır. Aniden bir kurşun zabitlerden birini yere serince, Kâmil ve diğer arkadaşı, düşman üstüne bir tabur gönderme kararı alırlar. Fakat Kâmil kararın uygulanmasını beklemez ve atını düşman mevzilerine doğru sürer.

Kâmil'i şehit düşüren kurşun, Yunan askeri Yani'nin attığı kurşundur. Peyami Safa romanının sonunda okurunu bu kurşun eşliğinde seyahate çıkarır ve okur kurşunla birlikte Türk mevzilerine doğru yol alır. Yazarın “*romanımızın kahramanlarından biri sırasına giren bu kurşun*” (BA: 279) cümlesine paralel biçimde, romanın başkişinin ölümüne yol açar ve Kâmil'in hedeflerine ulaşmasını engeller.

Sözde Kızlar'ın Fahri adlı kahramanı da bütün gençliğini orduda geçirmiş, Anadolu ve Rumeli'yi askerlik münasebetiyle dolaşmıştır. (SK:109) O, vak'a zamanında İstanbul'dadır ve Mebrure'nin babasını aramaktadır. Fahri bu yönüyle Nihad'a benzerse de yazar bu kahramanına İstanbul'u değil Anadolu'yu tahlil ettirir. Nitekim romanda Nafi Bey'in oğlunun temsil ettiği İstanbul ile Fahri'nin temsil ettiği Anadolu arasında kalan Mebrure, tavrını Anadolu'da Fahri ile yaşamaktan yana koyar.

Biz İnsanlar'ın Bahri'si ise cepheden dönen ve İstanbul'un kirli yüzüyle karşılaşınca buhrana giren bir kahramandır. “*Harpte Erzurum'da bulunan, açıklıklar gören, tifüse yakalanan, çok çeken*” (Bİ: 275) Bahri, Anadolu'ya tekrar gitmek isteyince annesi ona engel olur. Bu hayal kırıklığının üstüne aşk acısı da eklenir ve Bahri, çözümü intiharda bulur.

Sayılan kahramanlar dışında, Peyami Safa'nın *Cânân* başlıklı romanında da çeşitli cephelerde savaşmış askerler söz konusudur. Vak'a örgüsüne karışmayan sadece adları anılan bu kahramanlardan birisi Bedia'nın bir talibi (C: 11), birisi de Cânân'ın Balkan harbinde savaşmış eski kocasıdır. (C: 39)

3.2. Cepheden Görüntüler

Peyami Safa'nın savaşın acımasızlığını vurgulamak için yardım aldığı unsurlardan birisi de cephe görüntüleridir. Daha önce tahlil edilen başlıklarda olduğu gibi, romanlar arasına serpiştirilen bu görüntülerin okur açısından en etkileyici olanı *Süngülerin Gölgesinde*'de yer alır. Romanın başında taarruzun bittiğini anlayarak siperden başını kaldıran Şevket'in tahlilleri, okurun bir savaş meydanının nasıl olabileceği konusundaki sorularına yanıt niteliğindedir: “*Bir iki saat evvel ayakta haykıran tetik çeken ve dipçik sallayan insanların hepsi yere serilmişlerdi: kimi korumak insiyakıyla; kimi yaralanarak, kimi de bir daha kalkmamak üzere. Bazıları yüzükoyun, bazıları çömelmiş gibiydiler, bazıları diz çökmüş, bazıları siperlerin için dolmuşlardı; hepsinin başları çarpıktı, hepsinin hortlamış gözleri, keskin ay ışığı altında, hareketsiz, katı, birer demir parçası gibi katı, parlıyor, hiç biri kımıldamıyordu.*” (SG: 4)

Romanın ilerleyen bölümlerinde, Yunan cephesi de tahlil edilir. Yazar bunlarda tarihî

gerçeklere uygun hareket eder. İnönü Muharebeleri'nden Sakarya Muharebesi'ne kadar geçen süreçte, Yunan orduları toparlanır ve karşı taarruza geçer. Afyon, Kütahya, Eskişehir'i ele geçiren Yunanlıların hedefi, Türk ordusunu bozguna uğratmaktır. Türk ordusu ise Sakarya kıyılarına kadar çekilmiştir ve iman gücüyle ayakta durmaktadır. Yazar bu bilgileri kronolojik sırayı da gözleterek, hem Yunanlılar hem Türkler açısından romanın bünyesine uygun cümlelerle aktarır. Türk ordusunun hedefi İzmir'dir. Ama Yunanlılar bir tepeyi ele geçirince geri çekilme söz konusu olur. İhsan Bey, bunu kabul etmez, taburu ile tepeyi geri almak için hamle yapar. Tabur, tepeyi gece arkadan sarar ve sabaha karşı süngü hücumuna başlar. İhsan Bey şehit düşer, ama tepe alınmış ve savaşın seyri değişmiş olur.

Peyami Safa'nın Çanakkale Savaşı'ndan canlı sahneler aktardığı romanı *Mahşer*'dir. Nihad yine İstanbul'a kızgındır. O kızgınlığını ancak, Çanakkale Savaşı'nın tüm acımasızlığını, İstanbul'un pisliğine tercih ettiğini ifade ederken giderebilmektedir. Bu nedenle etkileyici savaş sahneleri hatırlar: “... *Büyük topların ağzında ibtida küçük bir alev ve duman yığını görünüyor, sonra yeri göğü sarsan bir ses, bir şehrin yıkılmasına benzeyen müthiş bir gümbürtü kopuyor, yüz adım ilerimizde, vatandaşlarımızın kollarının, bacaklarının, kafalarının havada uçtuğunu görüyoruz. Haşyet!*” (M: 87)

Bir Akşam'de Kâmil de iki arkadaşıyla birlikte cepheyi tahlil ederken Nihad'ın gördüklerini görmüş, savaş meydanını dolduran ölümler, onun da ruhunu yaralamıştır: “*Ve kulağa bir yumruk gibi vuran, vücudu sarsan gümbürtüler. Tepeden görünen ateş hatları. Sonra meydanı bastıran karanlık, ki perdesi, yüzükoyun kapanan, sırtüstü düşen, diz çöken, tırnaklarıyla toprağı bulan insanları örtüyor.*” (BA: 272)

Görüldüğü gibi Nihad ve Kâmil, cepheden sosyal yaşama taşıdıkları sahnelerde, savaşın insan için nasıl bir yıkıma neden olduğu meselesine odaklıdır.

3.3. Düşman Askerinin Arka Bahçesi Haline Dönüşen Ülke

Resmî tarih, Kurtuluş Savaşı sürecinde ülkenin düşman işgaline uğradığını yazarsa da işgali bugünün insanı için canlı kılacak sahnelere yer vermez. Bu görevi edebiyatçılar üstlenir. Onlar eserlerinde işgalin hak ve hukuksuzluğunu görünür kılarken dönem insanının nasıl yaralandığına da dikkat çekerler. Bu konuda *Bir Akşam*'nin kadın kahramanı Fransız Bert'e: “...*bizimkilerin haksızlıklarını ve ileri gittiklerini de biliyorum*” (BA: 211) dedirten Peyami Safa, düşman askerinin cephe ve cephe gerisinde yaptıklarını, bu teze dayandırarak işler. Örneğin Yunanlıların cephe gerisinde Türklere karşı sergilediği tutum, *Sözde Kızlar*'da tahlil edilir. Manisa'yı işgal eden Yunanlılar, Mevrure'nin babasını da esir almışlardır. Mevrure onu İstanbul'da ararken, Yunanlılara kayıplar ve esirler konusunda güvenilemeyeceği, onların akrabalarını arayan Türklere yalan yanlış bilgiler verdiği ve esirlere kötü davrandığı işlenir (SK: 110)

Bu tahliller Yunanlıların cephe gerisindeki tutumlarına işaret iken, *Süngülerin Gölgesinde*'de yazar, onların cephedeki ahlâksız ve zalimane davranışlarına yer verir. Sakarya Meydan Muharebesi devam ederken Türk ordusunun hedefi İzmir'dir. Yunan ordusu ise mağlubiyeti hissettiği için geçtiği her yerde adına yaraşacak haksız hukuksuz davranışlara

imza atmaktadır. İhsan Bey'in taburu ile girdiği köye, Yunanlılar daha önce varmış, her şeyi yakmış yıkılmış, insanlara zulmetmişlerdir. İhsan Bey köy halkını camide topladığında, facianın boyutları ortaya çıkar. Yunanlılar mihraba büyük bir siyah haç asmış, bununla da yetinmeyip Kur'an'ı parçalayıp merdiven basamaklarına saçmışlardır. Bunlar, Türkler açısından alışık olunan vak'alardır. Fakat devam eden sahne hem köy halkında hem İhsan Bey ve taburunda büyük bir hayal kırıklığı ve kızgınlık yaratır. Yunanlılar, Kur'an yaprakları üzerine tuvaletlerini yapmışlardır: "... Merdivenlerde, parçalanmış bir Kuran sahifeleri, darmadağınık, basamaklara saçılmıştı. Neferler, secdeye kapanır gibi, yere eğildiler ve bunları toplamaya başladılar; fakat bir tanesi, Kuran yaprağını burnuna götürdü ve hançer yemiş gibi derin bir sancıyla 'hıhh!...' diye içini çekti. Elinde tuttuğu Kuran-ı Kerim yaprağı üstüne, Yunan neferleri, yestehlemişlerdi." (SG: 59)

Cephelerde savaş devam ederken İstanbul'un günlük yaşamını romanın başlığına uygun biçimde *Mahşer* yerine benzeten Nihad'a göre ise bu cehennemin başrol oyuncusu Almanlardır. Onun bu yargısında Muazzez'in ailesinin Almanlarla çıkar ilişkisi kurmuş olmasının payı vardır. Fakat Nihad, Almanların Beyoğlu sokaklarında fütursuzca attığı naralara, söyledikleri Alman millî marşlarına defalarca tanık olduğu için de onlardan rahatsızdır. Öyle ki Alman askerlerinin işgalci olduklarını unutup gurur ve kibir içinde tokuşturdukları kadehler, sergiledikleri taşkın hareketler. Nihad'ı çileden çıkarmaktadır. (M: 125)

Yazarın *Biz İnsanlar* başlıklı romanında; Fransız, Yunan, Alman, İtalyan ve İngiliz hükümetlerinin ülkede neden olduğu haksızlıklar ve bunların işgalci tavırları sergilenmekle beraber, İngilizlerin yaptıkları daha derin tahlil edilir. Bu nedenle yazar, önce, Süleyman'a, İngiltere'nin, ülkeyi arka bahçesi haline getirmek için neler yaptığını anlatır. İngilizler, eğitimden basına kadar her kuruma el atmış, kendi politikalarını önce bu kurumlar aracılığıyla duyurmaya çalışmışlardır. Masum halk ise sırtındaki İngiliz sopası sayesinde esir muamelesi ile karşı karşıyadır. (Bİ: 138)

Yazar bu açıklamalardan sonra, İngilizlerin İstanbul'da yaptıklarını sahneye bir çok vak'a nakleder. Örneğin Orhan ve Necati, tramvaya binmek için ilerlediklerinde bir İngiliz polisinin sıradakilere bastonuyla emir verdiğini, hatta onları sırayı bozmamaları için bastonuyla dürttüğünü görürler. Tramvaydaki bir tıknaz adam manzaradan rahatsız olur. Ona göre, İngilizler işgalin ilk günlerinde, Araplardan, Fransızlardan daha insaflıdır. Fakat zamanla onlar da kibre kapılır ve İstanbul'un yerli halkına olmadık zulümleri reva görürler: "... Tavuğu baş aşağı tuttun diye beş lira ceza alıyorlar. Sağa baktın üç lira, sola baktın beş lira... Soyguncu takımı... Para bir şey değil, Arabyan hanlarında saatlerce bekle dur, işin yoksa..." (Bİ: 177)

Aynı romandaki bir başka sahnede, vak'anın Rum, Fransız, Ermeni ortakları varsa da başrol, yine İngilizler'e aittir. Beyoğlu barlarında her açıdan hür olduklarına inanan İngiliz askerleri, bir gece İngiltere millî marşını söylemeye başlarlar. Aynı barda bulunan Necati ve altı arkadaşı da misilleme olsun diye sahneye çıkıp "*Ordumuz etti yemin*" marşını söylerler. Bu sırada işgalci kuvvetlerden bir asker -Todori isminde bir Rum- bir Türk gencine emirler

yağdırır, zorla dışarı çıkarır ve arkadaşları yetişene kadar onu öldürür. Daha önce de bir Türk'ü öldüren bu katil, yakalanır ama İtilaf zabıtaları tarafından hemen serbest bırakılır.* (Bİ: 246)

Sonuç

Bu çalışmada, savaşın Peyami Safa romanlarında yüklendiği anlam üzerinde durulmuştur. Görülen odur ki savaş, Peyami Safa'nın kişiliğine, trajedisine, düşünce dünyasına şekil veren önemli bir öğedir. Yazar bu öğeden isabetli biçimde yararlanır ve romanlarında savaş konusunda derin tahliller yapar. Öncelikle yazar, savaşlarla şekillenen bir sosyal, siyasî yaşamı ve tarihsel birikimi olan Türk toplumu için, savaşın önemini görünür kılmaya çalışır. Bunu, romanlarına dağınık şekilde yerleştirdiği ve tanıma yönelik analizleri ile yapmaya başlayan yazarın bir sonraki adımı, savaşı, insan ve cemiyet açısından tahlil etmek olur. Bu nedenle yazar, kimi kahramanlarına savaşın neden ve etkilerini tartışma şansı tanıdığına amacı, tarihsel süreci de belgelemeye çalışmaktır. Bu sürecin coğrafi boyutunu ise Anadolu ile İstanbul oluşturur. Her iki bölge de romanlarda savaş öncesi ve sonrası durumlarıyla ayrı ayrı tahlil edilir. Fakat bu noktada, yazarın İstanbul'a yoğunlaştığı, daha çok İstanbul'un ahval ve şeraitini göz önüne sermeye çalıştığını da eklemek gereklidir. Çünkü savaşın Anadolu, seyreden ve bekleyen İstanbul'dur. Bu nedenle yazar dejenere olmuş kişilikler, değerlerini kaybetmiş aileler, ülkeyi arka bahçesi olarak gören düşmanlar resmederken İstanbul'un pervasızlığından ziyade eylemsizliğine dikkat çekme amacındadır. Eylem cephededir ve cephe Peyami Safa romanlarına sık sık yansırken, savaşın bu boyutuna da gerekli önem verilmiş olur

Bütün bu çok boyutluluğun Peyami Safa yazınına yaptığı katkı, yazarın Cumhuriyet dönemi Türk Romanı'nın önemli bir üyesi olarak kabul görmesini sağlamasıdır. Peyami Safa, bu nedenle, Türk okurunun her dönemde ilgiyle takip ettiği bir yazardır.

*Bu vak'a Peyami Safa'nın yaşadığı bir vak'adır. Yazar arkadaşlarıyla gittiği Winter Palas'ta, hem İngilizlerin millî marşlarını söylediklerine hem Todorı adlı Rum'un bir Türk gencini öldürdüğüne şahit olmuştur. Onun ve arkadaşlarının bu olaya gösterdiği tepki, Necati ve arkadaşlarının tepkileriyle aynıdır. Beşir Ayvazoğlu bu anekdotu, Peyami Safa'nın savaş ve mütareke yıllarındaki çizgisini takip ederken, Safa'nın kendi sözleriyle aktarır. (Ayvazoğlu 2008: 73-77)

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu, B. (2008). *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*. İstanbul: Kapı Yay.
- Dođan, M., H. (2003). “Biz İnsanlar Söзде Kızlar”. *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*. Haz: Mürşit Balabanlılar. ss.72-93. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Harmancı, A. (2012). “Peyami Safa Öykücülüđüne Tematik Bir Yaklaşım”. *Erdem, Peyami Safa Özel Sayısı* 62: 83-98.
- Göze, E. (2002). *Peyami Safa*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Kösođlu, N. (2002). *Peyami Safa*. Ankara: Alternatif Yay.
- Özher Koç, S. (2012). “Geriyе Dönenlerin Toplumla Yüzleşmesi: Peyami Safa’dan ‘Mahşer’ Telaşı”. *Erdem, Peyami Safa Özel Sayısı* 62:179- 190.
- Tekin, M. (1999). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Tekin, M. (2003). *Peyami Safa İle Söyleşiler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çalışmaya Esas Teşkil Eden Peyami Safa Eserleri
- Safa, P. (1922). *Süngülerin Gölgesinde*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Safa, P. (1940). “Harpten Evvel ve Sonra”. *Yedigün* 372: 9-10.
- Safa, P. (1941a). “Hüseyin Cahitlerin Geçit Resmı”. *Tasvirî Efkâr*, 27 Mayıs 1941: 6-7.
- Safa, P. (1941b). “İnsan Yok, Millet Var”. *Çınaraltı* 4: 5.
- Safa, P. (1942a). “İş Adamı ve Kahraman”. *Çınaraltı* 43: 5.
- Safa, P. (1942b). “İdealsiz Adamı Çeviren Boşluk”. *Çınaraltı* 47: 5.
- Safa, P. (1942c). “Millî Cemiyetlerde İdeal”. *Çınaraltı* 48: 5.
- Safa, P. (1942d). “Biz Avrupalı mıyız?”. *Çınaraltı* 59: 5.
- Safa, P. (t.y.). *Mahşer*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (t. y.). *Bir Tereddüdün Romanı*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (t. y.). *Şimşek*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (t. y.). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (1966). *Gençliğimiz*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (1999). *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (1999a). *Sanat Edebiyat Tenkit*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (1999b). *Yazarlar Sanatçılar Meşhurlar*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (1999c). *Kadın Aşk Aile*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (1999d). *Din İnkılâp İrtica*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (2000). *Cumba’dan Rumba’ya*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (2000). *Cânân*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (2002). *Bir Akşamdı*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (2005). *Fatih- Harbiye*. İstanbul: Alkım Yay.
- Safa, P. (2006). *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (2007). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Safa, P. (2011). *Söзде Kızlar*. İstanbul: Alkım Yay.
- Safa, P. (2013). *Attilâ*. İstanbul: Ötüken Yay.

Özet

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA SAVAŞ

Savaş, Peyami Safa'nın romanlarına yansıyan önemli bir olgudur. İmparatorluk'tan Ulus-Devlet'e geçiş ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı sürecine tanık olan Safa, kendisini ve roman kahramanlarını bu süreçlerden soyutlayamamıştır. Bu nedenle çalışmada önce Peyami Safa'nın savaş kavramını nasıl tanımladığı, kavrama hangi anlamları yüklediği tahlil edilmiştir. Daha sonra, kahramanlar aracılığı ile ülkenin savaş öncesi durumuna duyulan özlem işlenmiştir. Bu özlemin savaş sonlarında hayal kırıklıklarına dönüşme nedenleri ise daha çok Safa'nın kendi düşüncelerinin dışı vurulduğu bölümlerde takip edilmiştir. Savaşla ilgili kuramsal tahliller, savaşın neden olduğu yokluk ve dejenerasyonun yansıdığı bölümlerin tahlilleri ile son bulmuştur.

Peyami Safa, kuramsal tahlillerini desteklemek adına sıcak savaş sahneleri de kurgulamıştır. Bunlar çalışmada; cephede insanlar, cephede durumlar ve savaşın karşı taraftaki öznesi düşman askerlerinin davranışları şeklinde kümelenerek tahlile tabii tutulmuştur. Yazarın bu sahneleri canlı kılma çabası ve kuramsal tahlillerinin günümüzde de geçerliliğini koruyor olması, Peyami Safa yazınının gündemden düşmeme nedeni olsa gerektir.

Anahtar Kelimeler: savaş, edebiyat, roman, Peyami Safa

Abstract

WAR WIN PEYAMI SAFA'S NOVELS

War is an important phenomenon reflecting on Peyami Safa's novels. Having witnessed the transition from the Empire to nation-state, and Second World War later, Safa could not alienate himself and his novel characters from these processes. Hence, the study first dwells on how the concept of war was defined by Peyami Safa, and what kinds of meanings were attributed to this concept. Then, the longing for the previous state of the country prior to war in the works was dealt with through the heroes. The reasons transforming this longing into frustration through the end of the war are mainly traced in the sections where Safa's own opinions are expressed. Theoretical analyses regarding the war ends with the analyses on the poverty and degeneration, which are the results of the war.

Peyami Safa also fictionalized shooting-war scenes to support theoretical analyses. In the study, these are analyzed under the categories of people at the fronts, situations at the front, and the subject of the war at the other side referring to behaviors of the opponent soldiers. It is believed that Peyami Safa's efforts to keep these scenes vivid and current validity of his theoretical analyses are the reasons keeping him on the agenda even today.

Keywords: war, literature, novel, Peyami Safa,